

Els goigs de Nostra Senyora de la Roca

JOSEP MARTÍ I PÉREZ

Aquesta comunicació té per objecte presentar una anàlisi antropològicocultural dels goigs de Nostra Senyora de la Roca, goigs que, actualment, es canten a la vila de Mont-roig del Camp (Baix Camp). El tema es troba, potser, una mica al marge dels objectius centrals del congrés; gosarem, però, disculpar-nos tot recordant que Higiní Anglès mateix, en els seus estudis, també demostrà tenir un cert interès per aquest gènere literario-musical, tan arrelat a la nostra cultura popular.

Com és ben sabut, els goigs són himnes religiosos dedicats a la Mare de Déu, als sants o a d'altres advocacions, dels quals ja tenim notícia en el segle XIII. A partir del segle XVI, els goigs són impresos també en fulls solts amb una morfologia pròpia ben determinada, que, per cert, s'ha conservat al llarg dels segles fins al present. Les il·lustracions amb les quals se sol acompanyar els textos són una interessantíssima mostra de la imatgeria popular. L'àrea de difusió d'aquests fulls impresos cal centrar-la en els països de llengua catalana, tot i que també se'n troben en aquelles regions en les quals Catalunya exercí una major influència cultural, principalment a l'Aragó i a Sardenya.

Els goigs, en la seva qualitat de fet cultural, constitueixen un fenomen complex, ja que, analíticament, caldrà distingir entre:

- a) El text
- b) La melodia
- c) El full imprès (iconografia, configuració tipogràfica...)

Així, doncs, qualsevol estudi monogràfic, en el qual s'hagi de tractar uns goigs determinats, hauria de tenir en compte tots tres àmbits. En aquesta comunicació, però, donat el caire del congrés, limitarem la nostra exposició al fet literario-musical dels goigs analitzats, sense oblidar, tanmateix, que ens trobem dins del camp de l'etno-musicologia i que, per tant, haurem de tenir en compte categories pròpies de l'antropologia tals com «significació» i «funció» dins del sistema sòcio-cultural.

Tal com ja hem apuntat, els goigs de Nostra Senyora de la Roca es canten avui dia a la vila tarragonina de Mont-roig, la qual, amb els seus cinc mil habitants, és una població d'economia rural, tot i que la proximitat de la costa amb el consegüent moviment turístic ha propiciat el desenvolupament —per cert, sempre *in crescendo*— del sector terciari. La presència d'immigrants a la vila, procedents tant d'altres regions espanyoles com del Nord d'Àfrica, és el millor exponent per a la bona conjuntura econòmica que actualment travessa la població.

Les advocacions religioses més populars dels mont-roigencs són a més de la Mare de Déu de la Roca —considerada patrona de la vila—, Sant Miquel, Sant Antoni i Sant Ramon. Sant Miquel és el patró i a ell està dedicada l'única església del poble, però no té ni de molt bon tros l'estima que es professa a Nostra Senyora de la Roca, la imatge de la qual es venera en una petita ermita¹, situada dalt d'un turó prop de Mont-roig. És a ella a qui es duen els exvots o presentalles i és a ella, també, a qui sempre es fan les «promeses». En cas de necessitat, serà sempre la Mare de Déu de la Roca la primera a rebre els precés dels mont-roigencs. A Mont-roig, és un fet força habitual que quan hom ha d'emprendre un viatge pugi a l'ermita per acomiadar-se de la Mare de Déu, cosa que també farà un cop hagi tornat. No és gens estrany, doncs, que aquesta advocació tingui els seus propis goigs, pràcticament els únics que són vertaderament populars a Mont-roig, perquè encara que hi ha també uns altres goigs dedicats a Sant Antoni —avui ja gairebé del tot oblidats— hem de dir que aquests eren cantats, fins fa pocs anys, només pels veïns d'un carrer del poble².

Les primeres dades històriques que posseïm sobre els goigs de la Mare de Déu de la Roca procedeixen de la segona meitat del segle XVIII. Concretament, es tracta d'una edició dels goigs impresa per Magí Canals de Tarragona³, un exemplar de la qual es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. És molt possible que aquest sigui un dels primers fulls

¹ Els orígens de la construcció de l'ermita daten de finals del segle XII. Vegeu: IVERN I GUEROLA, Joan, *Notes històriques de l'ermita de la Mare de Déu de la Roca*, Mont-roig, 1987, p. 15. Vegeu també una descripció del segle XVII sobre l'ermita i el culte a la imatge que s'hi conserva en: CAMÓS, Narciso, *Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña*, Girona, 1657, p. 11-12.

² Aquests mateixos goigs encara són cantats avui al poble; veï de Montbrí. A Mont-roig existeixen també uns antics goigs dedicats a les Santes Relíquies que es veneren a l'església del poble, són però totalment desconeguts per la població («Goigs en alabanza de las Santas Relíquias...», Tarragona, Miquel Puigrubí estamper, segle XIX). Així mateix, s'han estampat molt recentment uns goigs a Sant Miquel, de nova factura, que ara per ara no són pas populars.

³ Magí Canals fou, a la segona meitat del segle XVIII, el principal impressor de goigs de la ciutat de Tarragona.

estampats amb aquests goigs, ja que, a diferència dels altres posteriors que coneixem⁴, la il·lustració que encapçala aquest full no és la pròpia de Nostra Senyora de la Roca, sinó la d'una altra imatge que trobem reproduïda així en els goigs de Nostra Senyora de Vallformosa, estampats a Barcelona l'any 1698 per Ion Iolis⁵.

El text dels goigs s'ha mantingut extraordinàriament fidel a través de les seves diferents edicions, de manera que tal com s'imprimien en el segle XVIII són cantats avui⁶. Podem afirmar que els goigs de Nostra Senyora de la Roca són de tall ben clàssic. Consten de set estrofes, més l'«endreça» o introducció que es repeteix també a manera de cloenda. Aquest és el nombre de posades que podem considerar més genuí, ja que originàriament es dedicava una estrofa a cadascun dels set goigs de la Mare de Déu, a les quals s'afegia l'estrofa introductòria i la conclusiva⁷. Cadascuna de les estrofes, llevat de la que fa d'endreça, té vuit versos heptasíl·labs, segons el còmput català; els dos darrers es van repetint al llarg de totes les estrofes, a manera de retronxa. L'estrofa que constitueix l'endreça i la conclusió compta només amb quatre versos, tal com és general en els goigs. Des del punt de vista formal, es tracta de la composició poètica del tipus «dansa», és a dir, aquella que té diverses estrofes lligades amb retronxa, de procedència provençal i emparentada també amb el villancico espanyol.

Desconeixem el nom de l'autor del text dels goigs de Nostra Senyora de la Roca, però, tant pels aspectes formals com pel contingut, la seva pro-

⁴ A les col·leccions de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona i de la Biblioteca de Catalunya es conserven un total de vint-i-dues edicions diferents dels goigs de la Mare de Déu de la Roca. Estampats en els segles XVIII, XIX o XX, la gran majoria procedeixen d'impremtes de Reus o de Tarragona. A més, s'hi ha d'afegir les edicions recents, impreses a cura del Patronat de la Mare de Déu de la Roca a Mont-roig.

⁵ Col·lecció de goigs de la Biblioteca de Catalunya. L'estampat d'una il·lustració que no es correspon a l'advocació a qui els goigs són dedicats no és pas una pràctica del tot inhabitual dins de la producció impresa dels goigs. En el cas de no disposar, en el moment de la impressió, del boix corresponent, es recorria sovint a la imatge d'una altra advocació, que pels seus detalls formals pogués substituir, sense massa entrebancs, la imatge requerida.

⁶ A tall de curiositat hem de dir que, a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona hem trobat també l'exemplar d'uns goigs a Nostra Senyora de la Roca en llengua castellana, que no són pas una traducció dels catalans, bé que presentin entre si alguna similitud formal. No tenen peu d'impremta, però per la seva tipografia i ortografia devien d'ésser estampats a finals del segle passat. És molt probable que la seva impressió es degués a alguna mesura governamental de censura contra l'ús de la llengua catalana. No cal dir que aquests goigs no arrelaren en absolut, i avui, a la població montrogenca, no hi ha el més mínim coneixement de llur existència.

⁷ Vegeu: AMADES; Joan, COLOMINES, Josep, *Imaginaria popular catalana. Els goigs*, Barcelona, 1946, Vol. I, p. 86.

Goigs de Nostra Senyora de la Roca.
Enregistrats a Mont-roig el setembre de 1988

A B Tornada

Solo
So — cor — ren el quijs in — vo — ca som ten — der Ver — ge sa — gra — da; si — queu

B¹ A g¹
la nos — tra dno ca — da Ver — ge San — ta de la Ro — ca Ro — ca sou del cel Ca —

A g¹
lla — da per nos de des — pe — rit Sant, so — bro de Nostruj po — sa — da an a —

A B
quest temple tan sant; puis — te — rim per des bas — tat so — cor — ren el quijs in —

a la Tornada
vo — ca

Goigs de la Mare de Déu del Roser.

Cf. Lluís Romeu, La versió autèntica dels goigs del Roser de tot l'any.
Materials, Obra del cançoner popular de Catalunya, Barcelona, 1926, vol. I, p. 295.

Tornada

a la Tornada

cedència culta resulta ben patent: el lèxic i la rima són tractats amb força cura, i les abundants imatges poètiques a base del mot «roca» i les seves diferents connotacions formen el *leitmotiv* de la composició. El contingut del text és bàsicament de tipus laudatiu i s'hi fa al·lusió a quatre dels set goigs clàssics de la Mare de Déu: l'encarnació del Verb, el naixement de Jesús, l'adoració dels reis mags i la resurrecció. Els components locals i rogatius, fortament simptomàtics pels goigs d'origen més popular, són en el nostre exemple realment molt escadussers: hom fa una curta al·lusió a la troballa de la imatge de la Mare de Déu de la Roca en el lloc on avui s'erigeix l'ermita, i es demana protecció a la Mare de Déu d'una manera molt vaga i general.

La melodia és, tal com succeeix generalment en els goigs, senzilla i repetitiva, i es desenvolupa dins l'àmbit de quinta disminuïda⁸. La tonalitat és clarament la d'un mode menor harmònic amb freqüent aparició de la tònica i de la mediant. La dominant es troba totalment absent a la melodia; la seva funció és, però, suplerta per la sensible. Llevat de l'elevació de mig to de la setena nota de l'escala, no existeix en tota la melodia cap cromatisme. El cant és bàsicament sil·làbic, ja que tan sols a l'anacrusa inicial es canta melismàticament.

Els goigs de Nostra Senyora de la Roca tenen una forma ostensiblement salmòdica; la seva melodia consta de tres elements bàsics que es van repetint:

- A: element anacrúsic inicial
- B: desenvolupament melòdic
- B1: variació melòdica del segon element

Aquests goigs s'acostumen a cantar de manera monòdica i sense acompanyament instrumental. Ocasionalment, els cantants trenquen la monodia tot entonant alguns d'ells la melodia una tercera superior.

L'anàlisi musical d'aquest himne ens permet de considerar-lo una variant de la melodia d'uns goigs a la Mare de Déu del Roser, que ha trobat força difusió a Catalunya i que també reproduïm en aquestes pàgines. La similitud entre ambdues melodies és realment molt gran; la de Mont-roig conserva àdhuc les quatre notes anacrúsiques inicials tan característiques de goigs de la Mare de Déu del Roser i de moltes de les seves variants.

⁸ Estructuralment, podem considerar, això no obstant, que l'àmbit de la melodia és el de tercera menor, ja que les notes «fa dièsi» i «do» que hi apareixen compleixen una funció més aviat secundària de suport harmònic o ornamental per a les notes «sol» i «si bemol», respectivament.

Els goigs de Nostra Senyora de la Roca no es canten pas gaire sovint. El dia més indicat per a fer-ho és el vuit de setembre, festivitat consagrada a les «Mares de Déu trobades» i en el qual es fa un romiatge a l'ermita de Mont-roig; els goigs clouen la sòlita celebració eucarística. Tradicionalment es canten també els dies de Sant Esteve i el dilluns de Pasqua, és a dir, un dia després de les festes assenyalades de Nadal i del diumenge de Resurrecció, en els quals s'oficien sengles misses a l'ermita. A l'església del poble, els goigs es canten només en ocasió de les novenes que en honor de la patrona de Mont-roig s'organitzen un cop l'any, i d'una manera molt excepcional hom canta alguna estrofa de l'himne, després de la celebració de la missa dominical. En tots aquests casos, la funció dels goigs és evidentment de tipus cultural-laudatiu. Fins fa pocs anys, i dins dels esquemes lògics de la religiositat popular, la intencionalitat de cantar els goigs podia ésser també de caire deprecatiu com, per exemple, quan eren cantats a les processons, que en temps de sequera es feien per demanar la pluja.

Aquestes funcions dels goigs corresponen, evidentment, al seu ús col·lectiu i normatiu. Ja sabem, però, que tota cançó pot ser polifuncional, i l'ús que a nivell personal pot fer-se d'un element cultural determinat propi de la col·lectivitat pot tenir importants variacions. Així, per exemple, els goigs de Nostra Senyora de la Roca, a causa de la seva especial significació religiosa, han estat cantats alguna vegada també en funerals. El caràcter intrínsec d'aquests himnes no és precisament el més indicat per a aquest tipus de manifestacions, però donada la gran veneració que el poble sent vers la seva patrona no és un fet del tot insòlit que el finat, poc abans de morir, hagi expressat el desig que siguin cantats els goigs de la Mare de Déu durant la celebració de les seves exèquies. A més, no hem pas d'oblidar que els goigs són per als actors del sistema sòcio-cultural una cançó més de llur repertori musical, i, amb les connotacions que els són pròpies o sense elles, poden ser i són cantats en realitat en moltes altres situacions, tal com he pogut deduir de les converses mantingudes amb els meus informants. Així, per exemple, no és pas gens estrany que tot feinejant al camp —especialment les dones— cantin els goigs amb l'única finalitat de trencar la monotonia del treball.

L'ermita de Nostra Senyora de la Roca es troba dins dels límits municipals de Mont-roig i, tal com ja hem dit, la Mare de Déu que s'hi venera és considerada la patrona de la vila; però això no és cap obstacle perquè l'ermita sigui també visitada periòdicament pels habitants d'altres poblacions properes, com Cambrils, Salou, Vilanova o Montbrió. Els habitants de Montbrió, per exemple, també duen a terme un romiatge anual a l'ermita. Aquest no té lloc, però, el mateix dia que el de Mont-roig —el vuit de setembre— sinó durant el primer diumenge del mateix mes. En realitat, la rivalitat ancestral entre ambdós pobles és més forta que no pas llur devoció

comuna vers la Mare de Déu de la Roca. Mont-rogençs i montbrionesos no coincideixen mai en les seves celebracions a l'ermita⁹, tot i que aquesta es troba tan sols a dos quilòmetres de Mont-roig, són ben pocs els habitants d'aquesta localitat que, a títol particular, hagin participat alguna vegada de la seva vida en el romiatge organitzat pels montbrionesos. El cant dels goigs de la Mare de Déu de la Roca també l'hem d'incloure dins d'aquesta dinàmica particularista, ja que tradicionalment són cantats només pels mont-rogençs, mentre que els romeus de Montbríó i també els d'altres pobles, quan veneren la imatge de la Mare de Déu, entonen altres càntics com la Salve o el denominat «himne de la peregrinació». Aquest darrer himne també és conegut pels mont-rogençs; algunes persones d'edat, però, l'anomenen «goigs de Montbríó» —tot i que formalment no pertanyin al gènere dels goigs ni tampoc no siguin exclusius dels montbrionesos—, per tal de distingir-los dels «goigs de Mont-roig», és a dir, els de la Mare de Déu de la Roca.

Tots sabem que qualsevol cançó popular passa de poble a poble, de regió a regió, tot assimilant-se i alhora transformant-se a través de la seva difusió. Amb els goigs, aquest fet es dona amb una freqüència més petita, ja que, en estar molts d'ells subjectes a una advocació determinada, fora de context, i privats, per tant, del seu punt de referència —l'advocació en qüestió—, perden sentit. Però pel que fa als goigs de Nostra Senyora de la Roca, semblaria en principi ben lògic que fossin coneguts i cantats també per tots els romeus i visitants de l'ermita, fos quin fos el seu lloc de procedència, tal com, per altra banda, succeeix amb els goigs de la Mare de Déu de Núria o amb el conegut Virolai de Montserrat. Tal com ja hem indicat, però, aquest no és el cas; sembla que tradicionalment els goigs de la Mare de Déu de la Roca siguin gairebé d'ús exclusiu dels mont-rogençs.

Tot això ens proporciona una pista important per a esbrinar la significació que els goigs tenen en llur sistema socio-cultural. No hi ha cap dubte que el significat d'aquest himne és, en primer lloc, religiós, significat al qual correspon una funció cultural, tant de tipus laudatiu com rogatiu. Però aquest significat no és pas l'únic. Els goigs de Nostra Senyora de la Roca tenen, també, un important significat localista. Tal com succeeix amb la major part d'aquestes composicions semipopulars, els goigs mont-rogençs estan íntimament

⁹ En el segle XVII es veu que no era pas gaire diferent. El religiós Narcís Camós en la seva obra *Jardín de María* en esmenta la processó dels mont-brionesos a l'ermita: «Suben mas, todos los años con Procession, el dia de San Jorge los de San Pedro de Montbríó». Pel que respecta als montrogençs, però: «Hazelese su fiesta mayor el dia de la Anunciación, en cuyo dia la visitan con Procession de su Parroquia, y los días de la Concepcion de la Virgen, y de San Geronimo». Vegeu nota 1, p. 12.

l·ligats a la localitat. Així, doncs, aquest himne pertany a aquella part del llegat cultural de la col·lectivitat que és considerat com a propi i ensems «diferent» (recordem la distinció que hom fa de «goigs de Mont-roig» versus «goigs de Montbrió») del de les comunitats veïnes, amb les quals, d'altra banda, no poques vegades es manté una relació de competitivitat i campanilisme. En aquest cas, doncs, els goigs són, pel que concerneix la pròpia comunitat, un element cultural identificador —i, per tant, aglutinador—, mentre que en relació a les comunitats veïnes juguen un paper diferenciador.

Òbviament, els actors no són sempre plenament conscients d'aquest significat dels goigs, però són moltes les situacions procedents de la vida quotidiana que constantment ho confirmen: recentment, el rector de la parròquia de Mont-roig, que no és fill del poble, durant la celebració de les novenes que anualment es convoquen en honor de la Mare de Déu de la Roca, va voler substituir el tradicional cant dels goigs per un nou himne, el text del qual havia compost ell mateix tot aprofitant una tonada religiosa ben coneguda dels feligresos. Aquests, però, no reberen la innovació amb gaire entusiasme, ans al contrari. La iniciativa del rector despertà moltes crítiques: «Per què hem de cantar uns goigs nous, si ja tenim els nostres?», em digueren alguns mont-rogens.

Aquest exemple anecdòtic ens mostra que els goigs no tenen tan sols una significació religiosa, ja que si així fos, llur funció podria ser acomplerta per qualsevol altre cant de característiques similars. Els goigs de la Mare de Déu de la Roca són també «tradicció», una tradició que pertany al poble, de manera que la ben intencionada iniciativa innovadora del rector fou sentida veritablement com una petita agressió a la col·lectivitat. Un altre exemple ens farà veure aquesta significació localista dels goigs d'una manera encara més clara: de vegades, quan un grup de mont-rogens torna de viatge o d'excursió, comença a cantar espontàniament els goigs tan aviat com s'albira des de la carretera la silueta del poble i de l'ermita. Es tracta, evidentment, de la mateixa actitud que la que observem quan el català o l'asturià, per exemple, entonen respectivament les cançons de «L'emigrant» o «Asturias, patria querida» en arribar —procedents d'un viatge— als seus països d'origen. En aquest context situacional, el significat religiós dels goigs queda clarament diluït, ja que en aquesta ocasió el càntic no és altre sinó l'himne amb el qual s'identifica la col·lectivitat.

Seria, sens dubte, impropedent de voler afirmar que aquest significat localista que hem atorgat als goigs de Mont-roig és aplicable a tot el gènere literàrio-musical d'aquest tipus d'himnes. Però sí que podem creure que aquesta constatació té un valor paradigmàtic per a un gran nombre de goigs, un fenomen al qual no sempre s'ha concedit l'atenció deguda, però que qualsevol estudi centrat en aquest camp hauria de tenir sempre present.